

УДК 614.84 (477)

М. І. ХАРЛАМОВ

**МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ВИДАТНОГО МИТЦЯ СЛОБОЖАНЩИНИ
М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО У КІРОВОГРАДІ**

Анотація: у статті розглядаються особливості експозицій музею одного з найвідоміших театральних корифеїв Слобожанщини М. Л. Кропивницького у місті Кіровоград. Також досліджуються деякі аспекти життя і творчості Марка Лукича Кропивницького в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: музей, театр, експозиція, Кропивницький, Харків.

Аннотация. Мемориальный музей выдающегося деятеля искусств Слобожанщины М. Л. Кропивницкого в Кировограде. В статье рассматриваются особенности экспозиции музея одного из наиболее известных театральных корифеев Слобожанщины М. Л. Кропивницкого в городе Кировоград. Также исследуются некоторые аспекты жизни и творчества Марка Лукича Кропивницкого в Украине в конце ХІХ – в начале ХХ столетия.

Ключевые слова: музей, театр, экспозиция, Кропивницкий, Харьков.

Summary. The memorial museum of the famous artist of Slobozhanshchina M. L. Kropivnitskiy in Kirovograd. In the article the museum features exhibits one of the most famous theatrical luminaries Slobozhanshchina M. L. Kropivnitskiy in Kirovograd. Also studied some aspects of life and work of Mark Lukic Kropivnitskiy in Ukraine late 19th to early 20th century.

Key words: museum, theater, exhibition, Kropivnitskiy, Kharkiv.

У 1982 році за рішенням ЮНЕСКО у всьому світі відзначалася 100-та річниця українського театру, заснованого Марком Лукичем Кропивницьким, який довгий час працював та жив на території м. Харкова та Харківської області. Славетний театрал К. С. Станіславський зазначав, що «такі українські актори, як Кропивницький, Заньковецька, Садовський, Саксаганський – блискуча плеяда майстрів української сцени, ввійшли золотими літерами на скрижалі історії світового мистецтва». Другого жовтня цього ж року у місті Кіровограді було відкрито меморіальний музей

М. Л. Кропивницького у будинку, де певний час мешкав видатний український драматург і театральний діяч. Влітку 2014 року авторові доповіді довелося відвідати цей музейний заклад, що нині розташований за наступною адресою: м. Кіровоград, вулиця М. Кропивницького, будинок 172. Ми вважаємо, що дослідження музейних установ, присвячених видатним діячам культури та мистецтва Слобідської України дасть поштовх до подальшого розвитку музейної та пам'яток охоронної справи в нашому краї.

Експозиція музею складається з декількох розділів, що розповідають про сім'ю драматурга й актора, про його дитинство і навчання в гімназії та університеті, про його довгий і важкий шлях у мистецтві як засновника першого професійного українського театру.

Перший зал музею присвячений дитячим та юнацьким рокам культурного діяча, становленню Кропивницького як актора та драматурга. На чільному місці розташований великий портрет Марка Кропивницького, автором якого є відомий художник В. І. Касіян, а самому музею портрет було подаровано актрисою Наталією Ужвій. Поруч процитовано слова великого засновника театру:

«Епоха, в котру довелося мені впірнути з головою, є сувора і немилна вказівка всього мого існування і всієї моєї праці».

Цей вислів є лейтмотивом всього непростого життя славетного вітчизняного драматурга. За час свого життя він застав і кріпацтво, і важкі пореформені часи 1860 – 70-х років.

Марко Лукич Кропивницький народився 10 (22) травня 1840 року в селі Бежбайраки (тепер село Кропивницьке) Бобринецького повіту Херсонської губернії. Про це свідчить копія метричної книги Покровської церкви, знайдена в державному архіві Кіровоградської області. Однак сам митець у своїй автобіографії помилково зазначив іншу дату – 25 квітня. Як свідчить метрична книга, батько Марка Лукича Лука Іванович Кропивницький



Світл. 1. Оригінальний годинник М. Л. Кропивницького, який стояв в його будинку в Кіровограді (Кропивницькому)

був управителем маєтків багатого поміщика Фундуклія. Походив Лука Іванович з роду збіднілих дворян, його пращури мали колись на Волині власні землі. Початок роду Кропивницьких, за даними співробітників меморіального музею, які склали генеалогічну схему родини, іде з XVI сторіччя. У своїх спогадах відомий театрал писав, що батько був людиною «трудо мазольного», сильним та вольовим чоловіком. Лука Іванович у різні часи служив економом у кількох господарів, його декілька разів звільняли. Дитинство Марка було не дуже радісним, після того, як його рідна мати кинула батька з двома дітьми, стосунки Кропивницького з новою жінкою батька не склалися. Марко наймитував, а згодом батько відвіз сина до м. Бобринець та віддав до повітового училища, яке той закінчив у 1856 році. У музеї є фотографія будинку бабусі Марка Лукича, у якому митець жив протягом навчання у першому освітньому закладі.

Після училища він навчався у другій Київській гімназії. Вступив у якості вільного слухача до Київського університету на юридичний факультет, на якому провчився два роки. Збереглося фото Кропивницького під час навчання в університеті та копія документу «Именная ведомость о студентах императорского университета имени Св. Владимира на 1862-63 учебный год», в котрому є прізвище М. Л. Кропивницького серед студентів юридичного факультету. Також у музеї є ряд підручників, за якими навчався майбутній видатний драматург. Через брак коштів навчання йому закінчити не вдалося і Марко повернувся до Бобринця, де почав працювати на державній службі та брав участь у місцевому аматорському театральному гуртку. «Я певен, що ніщо інше як ці спектаклі, врятували мене від тієї стихійної, безупинної пиятики, яка багатьох захлинула без вороття навіки», – писав Кропивницький. В експозиції першого залу є малюнки бобринецької ратуші, хати батька Луки Івановича, повітового суду, трактиру Медовий, де Марко Лукич вперше брав участь у спектаклях «Москаль-чарівник» та «Сватання на Гончарівці».

У Бобринці у 1863 році Кропивницьким було написано перший твір – «Микита Старостенко, або Незчучесья, як лихо спобіжить». Згодом цей твір було дещо перероблено і до наших днів він дійшов під назвою «Дай серцеві волю, заведе в неволю». Перша ж комедійна п'єса автора «Помирились» вийшла друком у 1872 році у газеті «Новоросійський телеграф», яка знаходиться в експозиції музею. Згодом актор – початківець переїздить з молодією дружиною О. К. Вукотич до Єлисаветграду (нині Кіровоград) та оселяється у будинку тітки своєї дружини Марфи Зайківської. У цьому будинку Кропивницький прожив близько 20 років, він же згодом і став меморіальним музеєм великого драматурга. Про цей період його життя розповідає окремих розділ експозиції, присвячений колишньому Єлисаветграду. Збереглися фотографії театру, де відбувалися перші вистави Кропивницького та місцевого аматорського театрального гуртка, в якому разом з Марком Лукичем активну участь брали брати Тобілевичі. Також у

першому залі музею можна побачити книги, що їх читав майстер сцени – твори англійських вчених Смайлса і Оуена, твори Островського та Шевченка.

Другий зал музею присвячений початку професійної акторської діяльності на вітчизняній сцені. У 1871 році митець вирушає до Одеси з метою продовження навчання. Там, зустрівши знайомих акторів, погодився зіграти роль Стецька у п'єсі «Сватання на Гончарівці». Після прем'єри, яка мала шалений успіх, йому запропонували професійний контракт, і Кропивницький погодився. В експозиції музею є одеські газети 1871 року зі схвальними рецензіями на гру молодого актора та фото Марка Лукича у ролі Стецька. Протягом 1871 – 1873 років Кропивницький поставив в Одесі



Світл. 2. Подружжя Кропивницьких у Затишці.
Фото 1908 р.

37 вистав українською мовою, чим сприяв відродженню українського театру. З 1873 року Марко Лукич Кропивницький разом зі своєю театральною трупю здійснює гастролі до Харкова (де грав у театрі Колюпанова-Александрова), Петербурга, Кременчуга, Львова, Тернополя та Станіслава. В експозиції другого залу музею є велика кількість фотографій та газетних вирізок цього періоду творчості. Також у вітрині експонуються твори української та російської драматургії того часу – «Москаль-чарівник» І. П. Котляревського, «Шельменко-денщик» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, «Русалка» О. С. Пушкіна, «Остання жертва» О. М. Островського, які у свій час ставив М. Л. Кропивницький.

Експозиція третього залу розповідає про знаменні події у творчому житті М. Л. Кропивницького. 27 жовтня 1882 року відбулася вистава «Наталка Полтавка», разом з якою розпочалася нова доба в історії українського професійного театру. Марко Лукич зібрав навколо себе ряд талановитих акторів та став на чолі трупи. Тут можна побачити фотографії Марка Кропивницького у ролі виборного Макогоненка, Марії Адамовської у ролі Полтавки. З цього часу активно почали грати п'єси самого Кропивницького, а саме «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж павук», «По ревізії», «Лихо не кожному лихо – іншому й талан». Збірка цих та інших творів, вперше виданих у Полтаві у 1881 році також є в експозиції третього залу музею.

Окремий розділ експозиції присвячений творчим зв'язкам М. Л. Кропивницького та М. П. Старицького. Найвні фотографії обох митців, твори поета і драматурга Старицького, програми вистав трупи, яку він очолював у 1883 році і в якій Кропивницький був режисером і актором. Можна побачити також копії цензурних заборон царської влади на твори «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж павук» та «Дай серцеві волю, заведе в неволю». До речі царська цензура тричі забороняла п'єсу «Глитай, або ж павук», оскільки в ній показано *«цілком безправне, майже безвихідне становище селян»*. В цьому залі також представлений стенд, присвячений родині Тобілевичів, які грали у трупі Марка Лукича.

Очолити трупу в 1885 році, вже достатньо відомий театрал розгорнув бурну організаційну та режисерську діяльність. Трупа постійно гастролює. Крім України актори виступали у Петербурзі, Москві, Ростові, Севастополі, Новочеркаську, Катеринодарі, Ставрополі, Сімферополі, Владикавказі, Тифлісі, Батумі, Кутаїсі, Ялті, Таганрозі, Керчі, Пскові, Вільно, Варшаві, Ковно, Мінську, Курську та інших містах. Про це свідчать фотографії трупи, афіші і програми, що виставлені в експозиції. Також тут є особисті речі Кропивницького – гірка для посуду, овальний стіл, стільці та крісла. Ці меблі збереглися саме тому, що знаходилися у харківській квартирі по Лопатинському провулку, 6, а не на хуторі Затишок, що на Куп'янщині, який згорів.

Четвертий зал відкривається фотознімком нової трупи М. Л. Кропивницького, яку він заснував у грудні 1888 року. Молоді актори, яких відібрав драматург, згодом отримали неабияку популярність у театральних колах – Ф. В. Левицький, Є. П. Зарницька, О. З. Суслов, Г. І. Борисоглібська, Д. А. Гайдамака. В залі є фісгармонія, яку Кропивницький брав з собою на гастролі, метроном та старовинний сімейний грамофон. Також там знаходяться фотографії всієї великої родини Кропивницьких на чолі з патріархом Марком Лукичем Кропивницьким.

У 1889 році родина Кропивницьких купує хутір на Куп'янщині та називає його «Затишок». Завдяки клопотам власника садиба «Затишок» стала справжнім українським театральним і культурним осередком в губернії. Кропивницький передовірів ведення господарства дружині Надії Василівні та економому, а сам поринув в організаційну та просвітницьку діяльність, в благодійництво. Він ініціював в садибі створення початкової школи з українською мовою викладання, а також аматорський дитячий театр, де акторами були власні і сусідські діти. З 1890 і до 1910 року Марко Лукич проживав на Харківщині.

Через те, що у 1890 році родина Кропивницьких їде з Єлісаветграду, у п'ятому залі меморіального музею можна побачити лише афіші вистав театру Кропивницького в різних містах, програми вистав періоду 1890 – 1910

років, фотографії діячів культури та мистецтва з якими був знайомий М. Л. Кропивницький, рецензії на вистави з різних газет всієї Російської імперії, видання творів митця останніх років. У вересні 1894 року Марко Лукич засновує нову, третю трупю акторів з якими гастролює до 1900 року. Великим успіхом у цей час користувалися постанови «Тарас Бульба», «Вій» та «Катерина». У 1896 році в Одесі було відзначено 25-річчя сценічної діяльності Кропивницького. На стенді у 5 залі музею є вітальні телеграми, привітання з багатьох міст країни. Є вітальна гравюра Іллі Рєпіна, на якій Кропивницький зображений керманічем у човні з козаками посеред бурхливого моря.

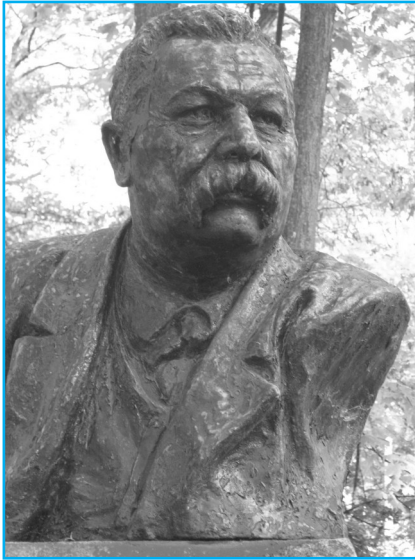
У 1900 році трупа М. Л. Кропивницького об'єдналася ще з кількома колективами, де виступали М. Заньковецька, І. Карпенко-Карий, Л. Ліницька та інші. Новий театр ставив вже відомі твори Марка Лукича – «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж павук», «По ревізії» та нові – «Нашествие варваров», «Конон Блисавиченко», «Супротивні течії». Останнє десятиріччя життя Кропивницького було присвячене створенню нових драматичних творів, участі у багатьох культурних заходах, громадською та літературно-мистецькою діяльністю. Восьмого квітня 1910 року, повертаючись з незавершених одеських гастролей, Марко Лукич Кропивницький помирає у потязі.

Шостий зал музею присвячений вшануванню пам'яті М. Л. Кропивницького. Тут розповідається про його учнів, що досягли успіхів завдяки метрові українського театру, інформується про театри, де й досі з успіхом йдуть вистави Кропивницького, є копія постанови ЮНЕСКО про відзначення 100-літнього ювілею з часу заснування у 1882 році видатним драматургом українського професійного театру тощо. Слід сказати, що до нащадків дійшов голос відомого театрала, записаний на грамофонних платівках, що зберігаються в музеї.

Марко Лукич Кропивницький був похований у місті Харкові у 1910 році,



Світл. 3. Пам'ятник М. Л. Кропивницькому у дворі його будинку в Кіровограді (Кропивницькому)



Світл. 4. Бюст М. Л. Кропивницького на надгробку.
Скульптор Ф. Балаєвський.
Харків. Фото В. Д. Путятіна

на його похоронах була присутня велика кількість людей, що свідчить про повагу та любов українців до великого актора, режисера та драматурга. У 1914 році на його могилі було встановлено бронзове погруддя роботи автора Федора Балаєвського.

Хотілося б сказати, що нам потрібно також вшанувати пам'ять Марка Лукича Кропивницького, оскільки він довгий час жив та працював на Харківщині, зробив величезний внесок у культурне надбання Слобідської України, але, на жаль, ні музею у садибі «Затишок» у Куп'янському районі Харківської області, ані музею за адресою м. Харків, Лопатинський провулок, 6, де проживала родина Кропивницьких, сьогодні не існує.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Киричок П. Марко Кропивницький: Життя і творчість / П. Киричок. – К. : Дніпро, 1968. – 150 с.
2. Новиков А. О. Художній універсум Марка Кропивницького. Монографія / А. О. Новиков. – Харків: Майдан, 2006. – 352 с.
3. http://kokm.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=161&lang=ua

УДК 379.4

ББК 79.1

В. М. ДРАГУНКИНА

**Віхи існування історичної пам'ятки –
будинку колишнього Новобелгородського централу**

Анотація. У даній статті автор прагне дослідити віхи історії будівлі, яка ввібрала в себе епохальні події XIX-XX століть.

Публікація має на меті акцентувати увагу на історичному відрізку часу, події якого безпосередньо торкаються Печеніжчини, її розвитку, німим свідком яких є будівля Новобелгородського каторжного централу. Відбиток історії зберігся у стінах будівлі та його адміністративному використанні. Це дає змогу простежити історичні події, учасниками яких були наші попередники, їх побут, соціальний і культурний розвиток.

Ключові слова: Печеніжчина, історія будівлі, пам'ятка місцевого значення, військове поселення 2-ї уланської дивізії, 1-й Таганрозький полк, масштабне будівництво, штаб-квартира Новобелгородського уланського полку, центральна каторжна в'язниця, судова реформа 1864 р., публічні торги, Новобелгородський каторжний централ, політичні в'язні, кримінальні злочинці, різне призначення після 1917 року, краєзнавчий музей.

На Печеніжчині вдосталь цікавих фактів і подій, непересічних особистостей і івовічних будівель, які формують її багате і яскраве історичне минуле. Протягом всього періоду існування Печенізького краю історію творили люди як своїми вчинками, які залишали помітний слід, так і відбудовою або перебудовою хуторів, поселень, містечок. Дуже цікава з цього приводу історія будівлі, яка розміщена за адресою: смт. Печеніги провулок Поштовий, 1. Тут розташований краєзнавчий музей Печенізького району ім. Т. А. Суліми. А сама будівля є пам'яткою історії місцевого значення охоронний № 1499, взятою на облік рішенням Харківського облвиконкому від 25.01.1972 року № 61. Отримала вона цей статус завдяки давній історії, яка увібрала в себе і історію Печеніжчини, адже за більш ніж сторічний період існування цього будинку тут залишили відбитки епохальні події,